

Jogvédők a jogászai hivatásokban

I. CIVIL JOGVÉDELEM MAGYARORSZÁGON

Tanulmányomban arra keresem a választ, hogy hol helyezkednek el a civil jogvédők a jogászai hivatások struktúrájában. Magyarországon az elmúlt húsz évben elindult egy olyan tendencia, hogy a civil jogvédelem egy szakmává vált: főhivatásként gyakorolható, megélhetést biztosít.

A civil szervezeteknek az a feladatuk, hogy a jogrendszerben jelenlévő problémákra felhívják a figyelmet, beindítsák a jogrendszer korrigáló mechanizmusait, illetve közvetítsék, ismertessék az azokból levonható következtetéseket.^[1] Jogvédelemmel foglalkozó civil egyesületek, alapítványok megjelenési okait vizsgálva könnyen belátható, ha nem lenne igény, kereslet a tevékenységükre, akkor nem lennének. Azt mondhatjuk, ha egy államban, egy jogrendszerben minden megfelelően működne, akkor nem lennének civil jogvédők. Civil jogvédők tevékenységével azokon a területeken találkozunk, ahol „valamilyen gond van a jogrendszerrel”, akár a jogalkotás, akár a jogérvényesülés, akár a jogalkalmazás területéről legyen szó.

Történelmi-társadalmi kontextusban vizsgálva a kérdést megállapítható, hogy hazánkban a rendszerváltással teremtődik meg a társadalmi-, politikai- és jogi lehetőség a jogvédő szervezetek kialakulásához.^[2] A jogvédő szervezetek – Szabó Máté szavaival élve^[3] – kiléphettek a katakombákból, és ezzel hatékonyabban végezheték munkájukat, felhasználva a nyilvánosságot, a közönséget, mint legitimáló erőt. Szeretnék itt röviden utalni arra, hogy a civil társadalommal foglalkozó irodalmak felhívják arra a figyelmet, hogy bár arról beszélünk,

[1] Csernus Eszter - Földes Ádám: Adatvédelem és információharc két fronton, In: Sólyom, László (et al.): *Tízéves az Adatvédelmi Biztos Irodája*. Adatv. Biz. Irodája, Budapest, 2006. 138.

[2] Látni kell azt is, hogy az 1980-as évektől megnövekedett a jog iránti igény, amelyet a következő főbb társadalmi tényezőkkel magyarázhatunk: 1. Az iparosodott és szolgáltatási szektorra épülő társadalmak működési logikájából következik a belső társadalmi komplexitás, a konfliktusok kialakulásának valószínűsége. 2. Növekszik az individualizáció, a személytelen kapcsolatok száma, és ezzel párhuzamosan a tradicionális szolidaritás, a személyes viszonyok leépülése kezdődik el. Így konfliktusok esetén a joghoz fordulás válik gyakorivá. 3. Megváltozik a társadalom egészének a joghoz való viszonya, például megnő a perlési kedv. L. Pokol, Béla: *Jogszociológiai vizsgálódások*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2003. 25–26.

[3] Szabó Máté több tanulmányában foglalkozott a civil szervezetek professzionalizációjával. L. Szabó Máté: A katakombákból a professzionalizmus felé. *Fundamentum*, 1997/2. 124–127.; Szabó Máté: *A társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Rejtjel Politológia Könyvek 5. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001.

hogy a civil szektor az elmúlt húsz évben alakult ki, a gyökereik korábbi időkre nyúlnak vissza. Hazánkban a 19. században már találunk civil, önkéntes szerveződések, alapítványokat, amelyek különböző társadalmi szükségleteket elégítenek ki. Az államszocialista időszakban csak a rendszer által hivatalosan jóváhagyott társaságok működtek, amelyeket közpénzből finanszíroztak, s szorosan kötődtek a pártszervezetekhez.^[4] „Kelet-Közép-Európában sokan ellenálltak ezeknek a rájuk erőltetett struktúráknak. A passzív ellenállók és a nyíltan ellenzékiek vagy a hivatalosan jóváhagyott szervezetek keretein belül dolgoztak (pl. természetvédelmi klubokban, a cserkészmozgalmakban, irodalmi társaságokban), vagy illegális, földalatti szervezeteket hoztak létre annak érdekében, hogy megőrizzék a kulturális, szellemi vagy politikai autonómia és integritás valamilyen formáját.”^[5] A civil jogvédelem gondolatát, az emberi jogok, mint értékek fontosságát az ún. demokratikus ellenzéknél, különösen a Független Jogvédő Szolgálatnál kell keresni. Így azt lehet mondani, hogy a civil jogvédelem valamilyen formában már a rendszerváltás előtt is létezett hazánkban, megvoltak a gyökerek, sőt a későbbiekben több személy át is került a formálódó, immáron legális keretek között működő civil szektorba.

A „váltás szituáció” azonban nemcsak megteremtette a lehetőséget a szervezetek létrejöttének, hanem ’munkát is adott nekik’. Egy jól működő jogállam kialakítása nem megy egyik napról a másikra, szükség van a civil társadalom tevékenységére – benne a civilek jogvédő munkájára. A civilek fellépnek a jogalkotás, a jogvédelem, a jogérvényesítés területén található hiányosságok, a rossz állami, politikai gyakorlat ellen.

A szakirodalomban számos kifejezést találunk a jogvédő, jogalakító szerepet felvállaló jogászokra és az általuk végzett tevékenységre. Ilyen például a „társadalmi igazságosság” jogászkodás, „a jóért való” jogászkodás, rebellis jogászkodás, aktivista jogászkodás, progresszív jogászkodás, radikális jogászkodás, társadalmi változások elérését célzó jogászkodás, kritikai jogászkodás, társadalmilag tudatos jogászkodás, politikai jogászkodás. Ezek csupán generikus fogalmak, amelyeket meg kell különböztetni az „ok-specifikus” fogalmaktól, amelyek az ok oldaláról címkézik fel a tevékenységeket. Ilyenek lehetnek: polgári jogok, szegénység, jogsegély, környezet, munka, halálbüntetés, feminizmus, rokkantság stb.^[6]

[4] Siegel, Daniel –Yancey, Jenny: *A civil társadalom újjászületése. A nonprofit szektor Kelet-Közép-Európában és a nyugati segítségnyújtás szerepe*, RBF, New York, 1992. (Múzsák nyomda, Budapest) 19.

[5] Siegel – Yancey: *i. m.* 19.

[6] Menkel-Meadow, Carria: *The Causes of Cause Lawyering. Toward an Understanding of the Motivation and Commitment of Social Justice Lawyers*, in Sarat, Austin – Scheingold, Stuart (eds): *Cause Lawyering. Political Commitment and Professional Responsibilities*. Oxford University Press, 1998. 33.

II. JOGVÉDŐK HELYE A JOGÁSZI HIVATÁSOKBAN – ELHELYEZÉSI JAVASLATOK

Érdeemes azzal kezdeni az elemzést, hogy leszögezzük, a civil jogvédelem esetében is jogászai hivatásról beszélhetünk. Ezen állítás alátámasztásául a hivatás és a jogászai jelző értelmezése szolgál. A hivatás fogalmát definiálhatjuk a szociálpszichológiában használatos szereptípusok segítségével: a hivatás olyan foglalkozási szerep, amely pervazív jelleget ölt. A pervazív szerepek – ide soroljuk a nemi szerepet, a generáció szerepet stb. – kihatnak az adott személy többi szerepére, nagyban befolyásolják azt.^[7] Véleményem, szerint ezen megközelítés fontos, hiszen a civil jogvédők esetében maga a hivatás „milyen-sége” – mint látni fogjuk – ténylegesen kihat a magánéletükre, életvitelükre, így ezen jogászai hivatások pervazivitása nemcsak más foglalkozásokétól fog nagyban eltérni, hanem más jogászai szakmáktól is. Hétköznapi értelemben a hivatás fogalmának az a funkciója, hogy segítségével az adott foglalkozási csoportok tagjai igyekeznek saját önképüket elfogadtatni másokkal, a kívülállókkal, és így racionalizálják a tevékenységüket.^[8] Szeretnék még utalni Talcott Parsons megközelítésére. Az amerikai szociológus szerint a hivatás fogalma alatt a „foglalkozási” szerepek csoportját kell érteni. Ezen szerepekben megjelenő személyek olyan funkciókat töltenek be, amelyeket a társadalom általában értékel, s hozzáteszi Parsons, hogy ezen tevékenységük révén ’keresik meg a kenyerüket’, tehát ez a főállásuk. A foglalkozási szerepfajtákon belül, ha figyelembe vesszük a független bizalmi szerepüket, az egyes hivatások nagy mértékben különböznek egymástól, s e tekintetben meghatározó jelentősége van a társadalom kulturális hagyományainak. A hivatásrend tagjait a formális oktatási rendszerben nevelik, s adnak megfelelő képzettséget a hivatásrendbe belépőnek. Parsons is utal arra, hogy egyes hivatásrenden belül számottevő munkamegosztás figyelhető meg, s legtöbb képviselő gyakorlati kérdésekkel foglalkozik. Így elmondható, hogy a hivatást gyakorló személy valamely „rend gyakorlatias, technikai szakértője”, aki ismeri mesterségének hagyományait és gyakorlati alkalmazhatóságát.^[9]

A jogászai jelző értelmezésekor Richard R. Abel meghatározását veszem alapul: minden hivatalosan képzett és gyakorolt jogi tevékenység, akár önállóan vagy alkalmazottként a köz- vagy privát szférában végzik; valamint a joghallgatókat és az egyetemi oktatókat is ide soroljuk. Abel ezen meghatározása két szűkítést tartalmaz: 1. Kizár számtalan szakmát gyakorló személyt, akik bizonyos szempontból a jogászokkal egyenértékűnek tekintett funkciót (is) gyakorolnak, de nem rendelkeznek jogi diplomával, például ilyenek a szociális munkások,

[7] Csepeli György: *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 193.

[8] Badó Attila - Loss Sándor - H. Szilágyi István - Zombor Ferenc: *Bevezetés a jogszociológiába*. Prudentia 9. A Miskolci Egyetem Jogelméleti és Jogszociológia Tanszékének Kiadványsorozata. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2000. 209.

[9] Parsons, Talcott: *A Sociologist Looks at the Legal Profession*. In: Parsons, Talcott: *Essays in Sociological Theory*. Vol. III. The Free Press, New York, 1958. 372.

adótanácsadók, rendőrök, könyvelők; 2. Kizárja továbbá azokat, akik rendelkeznek jogi végzettséggel, de a gyakorlatban nem jogi munkát végeznek, például vezérigazgatók, újságírók.^[10]

Mindezek után feltehető és tudományos szempontok alapján megvizsgálható az a kérdés, hogy a civil szektorban tevékenykedő jogászok hol helyezhetők el a jogi mezőben. Elemzésem ezen részéhez hét vizsgálati szempontot, megközelítést alkalmazok, s ki fog derülni, hogy egyértelmű válasz megfogalmazása több elméleti nehézséget vet fel. A jelzett kérdés megválaszolásakor támaszkodom egy saját 2010. első felében végzett empirikus kutatásra, amelynek keretében tizenegy hazai releváns – szakmailag elismert – jogvédő szervezetet kerestem fel, s összesen húsz jogással készítettem félig strukturált interjút.^[11]

1. Mindenekelőtt ki kell emelni azt a tényt, hogy nemcsak jogi diplomával rendelkezők látnak el jogvédő feladatokat. Empirikus kutatási tapasztalatok azt mutatják, hogy majdnem mindegyik szervezetnél találunk nem jogász jogvédőt, tehát 'laikust'. Ez egy színtig nem jelent problémát a szervezet feladatainak ellátásában. Bár „*Nyilvánvaló, hogy nem árt, ha egy civil jogvédő jogász is egyben, szerintem az nem baj*”. Hiszen, ha 'laikusként' foglalkozik egy viszonylag lehatárolt témával, jogterülettel, lehet, hogy abban sokkal jobban kiismeri magát, mint egy végzett jogász, de a más kapcsolódó területek, illetve alapvető jogi fogalmak esetében ez már nem feltétlenül van így. Többen is utaltak arra, hogy előfordulnak olyan esetek, amikor ezen különbség kiütközik. De tény, nem állítható, hogy a jogász diploma – szemben egy bírói pályával – feltétlenül szükséges lenne.

2. A hagyományos jogász hivatások esetében is elmondható, hogy az egyetemes képzés, diploma megszerzése után egy differenciálódási folyamat indul el, a végzett jogászok specializálódnak egyes szakterületekre. Így lényegében öt hagyományos, klasszikus jogász pályáról beszélünk: ügyvéd, bíró, ügyész, jogtanácsos, igazgatási jogász; illetve ezen felsorolást kiegészíthetjük az egyetemi oktatókkal.

Látni kell, hogy egy jogász sokféleképpen kapcsolódhat be egy civil szervezet munkájába, így nem lehet őket homogén csoportként kezelni, s a szervezethez való kötődésük erőssége, intenzitása eltérő. Leggyengébb kapcsolódás – ami számunkra a legkevésbé releváns – a szervezet céljaival, missziójával való azonosulás. Ezen azonosulás lehet úgymond láthatatlan, illetve többféle 'látható' formában – szervezetben való tagság, pártolótagság, donáció stb. – is megnyilvánulhat. A szorosabb kapcsolatnak is számos formája van. Egy jogásznak a szervezetben végzett munkája lehet a főfoglalkozása. Megítélésem szerint ezen viszonyt több szempontból is a legszorosabbnak tarthatjuk. Egyik és egyben legmeghatározóbb ok, hogy azoknál, akik mint munkatársak vesznek

[10] Abel, Richard R.: Theories of the Professions, In: Abel, Richard R.: *American Lawyers*. Oxford University Press, New York-Oxford. 1989. 14.

[11] Jelen tanulmányban az interjúkat anonim módon kezelem. Így amikor idézek az elkészült beszélgetésekből, azt formailag úgy különíttem el, hogy dőlt betűvel írom ezen részeket, s idézőjelbe is teszem őket.

részt egy jogvédő szervezet munkájában, a szervezet céljaival való azonosulás nagyon erős és stabil. Ezt támasztják alá a következő interjúrészletek is: *„...valami olyasmivel szerettem volna foglalkozni, amiben hiszek is, amit értelmesnek tartok [...] Fontosnak tartom, amit a szervezet végez.”; „Azt észrevettem, hogy egy ideje többes szám első személyben beszélek, de azt gondolom, hogy ez egy egészséges mértékben van így. Csinálok más dolgokat a szervezet mellett [...] de mondjuk, sohasem csináltatnék magamnak másik névjegykártyát, és nem adogatnék kétfajta névjegykártyát az embereknek. Tehát, hogy azt gondolom, hogy az én fő tevékenységem, az első számú munkám az, amit itt végzek, ez ide köt engem és ez bármilyen helyzetben is vagyok.”*

Szorosnak tarthatjuk a jogász és a szervezet kapcsolatát azért is, mert egyfajta anyagi, megélhetési 'függés' is fennáll, hiszen ezen jogászok alapvetően abból a fizetésből élnek, amit a civil jogvédő szervezetnél keresnek. Magának a civil szektornak a professzionálisabbá válását jelenti ez: *„Egyre több ember számára ez egy valós lehetőség, hogy itt munkát, vagy részmunkát, vagy valamilyen jövedelmet, vagy értelmes szakmai elfoglaltságot. [...] Egyre több az olyan ember, akinek papírja van bizonyos végzettségről, és szeretne azon a területen dolgozni, csak nem szereti azt a kötöttséget, amit a közhatalom jelent, vagy nem szereti azt a pénzhétséget, amit a for-profit szektor jelent. Tehát alternatívát jelent számukra ez a szektor. És ez elősegíti azt, hogy professzionalizálódik a szektor.”*

A fentitől határozottan el kell különíteni azokat, akik ügyvédként vesznek részt a munkában: *„[...] tevékenykedhet jogvédőként úgy, hogy kizárólag ügyvédi tevékenységet folytat, tehát egyébként nem vesz részt a mozgalomban, vagy a policy makingben, hanem csak képviselői tevékenységet folytat.”* Az ügyvédeknek a jogvédő tevékenységükkel párhuzamosan saját, privát ügyvédi praxisuk is van. Érdemes különbséget tenni az ügyvédek tekintetében, hiszen beszélhetünk ún. partner ügyvédekről, akik állandó megbízási viszonyban vannak a szervezetekkel, és végzik – ha a szervezetnek van – a jogsegélyszolgálatot, és előfordulhat az is, hogy eseti megbízással, csak az adott ügyben jár el az ügyvéd (ún. megkérésű ügyvéd). Sok olyan jogász van, aki kezdetben főmunkaviszonyban van a civil szervezettel, majd később a szakvizsga megszerzése után partner ügyvéddé lesz.

A negyedik kapcsolódási mód a szakértői munka: *„...vannak olyan ügyek, amikor valamilyen különleges szakértelemre van szükség, ekkor általában ki szoktuk kérni valakinek a véleményét”.* A szakértői munkát nem tekintem szoros kapcsolatnak, hiszen ezekben az esetekben egy speciális kérdésben (pl. külföldi joggyakorlat), vonatkozásban kéri ki a szervezet egy szakember véleményét. Nem beszélhetünk rendszeres kapcsolatról, és arról sem, hogy a szakértőnek azonosulnia kellene a szervezet által képviselt elvekkel.

A külföldi szakirodalomban ismeretes a jogvédők csoportosítása, a fentiekkel összefüggő megközelítésre. Lynn C. Jone tanulmányában^[12] arra a kérdésre

[12] Jones, Lynn C.: Carrer Activism by Lawyers: Consequences for the Person, the Legal Profession, and Social Movement, In: Jerry Van Hoy (ed.): *Legal professions: Work, Structure and Organization*. Elsevier Science Ltd, The Boulevard, Langford Lane Kidlington, Oxford, 2001. 181-206.

keresi a választ, hogy hogyan képesek a társadalmi mozgalmakba bekapcsolódó jogászok hivatásukat összeegyeztetni az aktivista szerepükkel, identitásukkal. Felhasználva egy harmincnégy jogással végzett interjút, a következő tipológiát alkalmazta az aktivista jogászokra. Mag (core) aktivista jogászoknak azokat nevezte, akik az aktivizmust az elsődleges identitásukként és munkájukként határozták meg, sokrétű mozgalmakban és ügyekben érintettek, és akikre a közösségben a többiek (aktivisták és jogászok) mint az aktivista jogászok központjaként tekintettek. A marginális aktivista jogászok várakozó álláspontot foglaltak el a jogászok és az aktivizmusra, így egyik sem élvez elsőbbséget a másikkal szemben, és nem definiálták magukat úgy, mint akik elsősorban aktivisták.^[13]

A következő táblázat tartalmazza a két csoport közti különbségeket.

	mag aktivista jogászok	marginális aktivista jogászok
mások említették-e ^[14]	majdnem mindenki	egy-től-három megemlítés
ön-identitás	aktivista	nincs tiszta minta
aktuális aktivitások	nemcsak intézményi keretek között végzik	főleg intézményi keretek között végzik
szervezetek	sok, politikai, alternatív foglalkoztatási módok	kevés, politikai
mozgalmak	sokrétű, általában az összes helyi mozgalom tagja	egy vagy két ügy ill. mozgalom
gyakoriság	majdnem napi; átfedésben vannak a munkájával	rendszeres, de nem napi szintű

1. táblázat. Mag és marginális aktivista jogászok

Forrás: Jones: i. m. 206.

3. A jogászai szakmákat rendezhetjük aszerint is – ezt a megoldást használja Lőrincz Lajos^[15] –, hogy milyen szektorba tartozó tevékenységről van szó. Így három területet különíthetünk el: közszektor: az egyetemi oktatók, a bírói, az ügyészi, a közjegyzői kar, illetve az állami vállalatok jogászai; szabadon gyakorolható jogászai pálya (különböző szervezeti formában tevékenykedő ügyvé-

[13] Jones: i. m. 184.

[14] A szerző ún. hólabda módszert alkalmazott az interjúalanyok kiválasztásánál, s ezen összehasonlítási szempont erre utal.

[15] Lőrincz Lajos: A hazai jogászképzés aktuális kérdései, In: Takács Péter (szerk.): *A jogászképzés múltja, jelene és jövője. Ünnepi tanulmányok, konferencia-előadások, kerekasztal beszélgetések.* ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2003. 341.

dek); magánszektor: banki, biztosítási, ipari, kereskedelmi szervezeteknél dolgozó jogtanácsosok.

Ha ezen kategorizálást vesszük alapul, akkor is elméleti nehézségbe ütközünk. Hiszen a fenti kategóriák közül a civil jogvédők a szabadon gyakorolható jogász pályához, de a civil szektorba tartoznak. A legtöbb civil jogvédő kezdeményezés kiemelten közhasznú társaság, hiszen olyan közfeladat ellátására kell létrejönniük, amelyet törvény, vagy törvényi felhatalmazás alapján más jogszabály, rendelkezése szerint valamely állami szerv vagy a helyi önkormányzat feladat körébe tartozik. A jogvédelem, a jogi segítségnyújtás elősegítése – magából az Alkotmányból következően is – állami funkció. Az államnak ki kell alakítania olyan intézményes mechanizmusokat, amelyekkel ezen feladatának eleget tud tenni. A hagyományos fórumok^[16] mellett – gondolok itt elsősorban a bíróságokra – a civil szervezetek is ezt az alapvetően állami munkát végzik, így joggal tarthatnak igényt a kiemelten közhasznú státuszra. Még egy fontos tényezőre kell felhívni a figyelmet. A szektor sajátos finanszírozásából következően a kezdeményezések egyre inkább rákényszerülnek arra, hogy egyéb anyagi források után nézzenek. A közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvényben (a továbbiakban Kszt.) foglaltak alapján a civil szervezetek vállalkozási tevékenységet csak korlátozottan és célhoz kötötten végezhetnek.^[17] Mindez felveti a szervezet nonprofit jellegének megkérdőjelezését.

4. Mint már fent említettem, hogy a jogászok egyes területekre specializálódnak. Ezen specializációt leírhatjuk a jogterület, jogág jellegével is. A civil jogvédők ezen szempont alapján elsősorban alkotmányjogászoknak minősülnek, ami magából a jogvédelem lényegéből következik. Ha tovább akarjuk finomítani ezen megközelítést, akkor természetesen egyéb területek is megemlíthetők, például büntetőjogász, adatvédelemmel foglalkozó jogász stb.

5. Horváth Barna, magyar jogszociológus, jogbölcseleti gondolkodó munkássága nyomán is elvégezhetjük a jogászok csoportosítását. Horváth szerint a jogász munka – amit ő jogászatnak nevez – a jogesetek jogtételek alapján való megítélésének vagy jogtételek jogesetekből való kifejtésének a mestersége. Ezen meghatározás két csoportra utal: 1. gyakorlati jogász munka; 2. tudományos jogász munka. A kettő között az alapvető különbség a szemléletmódban van, hiszen a gyakorlati jogászt az adott konkrét ügy érdekli, míg a tudományos jogász munkát végzőt az elvont, absztrakt jogtétel, esetcsoport.^[18]

„A modernítésben a munkamegosztás már nemcsak a jogon belül termelte ki a maga tevékenységi területeit és specialistáit (bírói kar, ügyészség, közigazgatási jogászság, ügyvédség stb.), hanem az elméleti tudást termelő jogtudósokat is elválasztotta az alkalmazott tudás hordozóitól, a gyakorlati jogász hivatás képviselőitől, anélkül, hogy mindez kizárta volna a jogtudomány jogfejlesztő

[16] Témáról l. bővebben: Dr. Legény Krisztián: Jogvédő szervek a Magyar Közigazgatásban. *Magyar Közigazgatás*, LV/5 (2005), 283–296.

[17] Csehi Zoltán: *A civil társadalom szervezeteinek joga Magyarországon*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2007. 53–63.

[18] Horváth, Barna: *A jogelmélet vázolata*. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő – Gödöllő, 2004. 191–195.

hatását, amellyel nagyfokú differenciálódás mellett is számolnunk kell. A gyakorlati jogászok tevékenysége – a kauteláris munka kivételével – mindig esetekhez, ügyekhez kapcsolódik, s feladatuk az, hogy operacionális tudásukkal, szakterületük részletes ismeretével, eljárási és érvelési technikájukkal egyfelől érvényesítsék ügyfeleik, megbízóik jogi érdekeit, másfelől a jogrendnek megfelelő döntések megszületését. Tudásuk tehát elsősorban az operacionális racionalitás tudása, és nem – vagy legalábbis nem feltétlenül – a szubsztantív racionalitásé. Egykor a jogtudomány művelése és a jogászság, mint hivatás közel esett egymáshoz; e helyzet azonban mára megváltozott. Míg a joganyagban műveleteket végző jogászság az operacionális, addig a jogtudomány a szubsztanciális racionalitást megteremtő tudást hordozza. Ez utóbbi tudástípust az jellemzi, hogy birtokoltja ma már kevésbé képes konkrét feladatokat megoldani, vagyis technikai értelemben műveleteket végezni a joganyagban, ugyanakkor azonban látja a jogrend keletkezésének, fejlődésének, belső működési törvényszerűségeinek és társadalmi feltételeinek egységét. A jog létezésének általános alapjait és mozgásformáit is ismeri.”^[19]

Megítélésem szerint az aktivista jogászok esetében nem beszélhetünk ilyen éles elkülönülésről: egyszerre gyakorlati jogászok és egyben tudományos jogászok. Hiszen jogsegélyszolgálatot tartanak fent, de mindezt „nagyobb cél” érdekében, a jogrendszer fejlesztésének érdekében teszik, s ezen tevékenység már túlmutat az esetorientált jogászi munkán. Ezen hipotézisemet erősítették meg az elkészített interjúk, ahol többen is utaltak erre a kettősségre: *„Én úgy szoktam fogalmazni, hogy ez középúton van a gyakorlat és az akadémia között. Van egyfajta kritikai dolog, van egyfajta elemzés, egy tanulmányírás, egy kutatás, egy beszélgetés, egy konferencia, és van egy olyan, amikor ezeket egyrészt átültetjük a gyakorlatba, másrészt a gyakorlathoz ténylegesen közünk van, abból merítjük a tapasztalatot, a problémát. Ez egy közvetítő, átmeneti pont az elmélet és a gyakorlat között.”* Egy másik megkérdezett saját tevékenységének jellemzésekor így fogalmazott: *„Én szeretem ezt a kicsit elméleti, kicsit gyakorlati dolgot.”*

6. A jogvédő munkát, és más jogászi szakmákhoz való viszonyát elemezhetjük a bourdieu-i mező elmélet segítségével. Bourdieu abból indul ki, hogy „Az erősen differenciálódott társadalmakban a társadalmi kozmoszt a viszonylag autonóm társadalmi mikrokozmoszok, vagyis az objektív viszonyok térségei alkotják és a térségek mindegyike sajátos – és a többi mezőt irányító logikára és szükségszerűségeire vissza nem vezethető – logika és szükségszerűség színhelye. Pl. más a művészi mező, megint más a vallási vagy a gazdasági mező logikája.”^[20] Bár többfajta mezőfajta különíthetünk el, mindegyik mezőre igaz, hogy egy sajátos logika jellemzi őket: a mező aktorainak (mező játékosainak) az a céljuk, hogy a vetélytársaktól elkülönítsék magukat, ezzel csökkentsék a konkurenciát, s így a mező valamelyik alszektorában monopóliumra jussanak.

[19] Szigeti Péter – Takács Péter: *A jogállamiság jogelmélete*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 15–16.

[20] Bourdieu, Pierre: *A mezők logikája*, In: Felkai Gábor – Némedi Dénes – Somlai Péter (szerk.): *Szociológiai irányzatok a XX. században*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2000. 419.

Mindehhez valamilyen módon szükséges elérniük, hogy ellenőrzés alá vonják a mezőbe való belépés jogát.^[21]

Bourdieu külön tanulmányban foglalkozott a jogi mezővel, s leszögezi, hogy a jogi mező a jog meghatározásának monopóliumáért folyó verseny területe. A jogi mezőn belül létezik egyfajta munkamegosztás, amely mindenfajta előzetes tervezés nélkül alakult ki, hiszen az aktorok és az intézmények közötti strukturálisan szervezett verseny határozza meg.^[22] Fleck Zoltán – Bourdieu nyomán – kiemeli, hogy a jogi mezőt meghatározó tényezőket maga a jogi kultúra határozza meg, tehát az élő tradíciók, az oktatás, s a szakmai rutinok adják a mező dinamikáját. „A mező központi vonása, hogy kompetenciákért, különböző tőkék feletti kontrollért folyó harcok terepe, amelyek hierarchiákba rendezik a jogi szakmákat, csoportokat. A hatalomért folyó küzdelem tehát lényegi, de eltitkolt vonása a jogászi szakmák viszonyának. Tipikus a felszíni egyenrangúság tételezése, a kis és nagy jogászi cégek, a gyakorlat és elmélet stb. közötti konfliktus elfedése. A mező struktúrájának fenntartásáért folyamatos küzdelem a mezőn kívüliekkel.”^[23]

A fenti elméleti alapvetések alapján a következő gondolatok fogalmazhatóak meg tézisszerűen a jogvédők jogi mezőbeli helyével kapcsolatban:

- a) Már fent is utaltam, hazánkban lényegében a rendszerváltás után beszélhetünk jogvédő jogászságról. Nem rendelkezik hosszú múltra visszatekintő történelmi hagyományokkal, nem része a jogi kultúrának s ez természetesen kihat a jogi mezőben elfoglalt pozíciójára. A heterodoxát (eretnokség) képviseli az ortodoxával, a hagyományos jogászi szakmákkal szemben.
- b) Újra felmerül az a kérdés, hogy mit tekintünk a jogászi hivatás kritériumának: a jogi diplomát vagy a jogi szakvizsgát. Kérdés, hogy a civil jogvédő munka kötődik-e a jogi szakvizsga meglétéhez. Visszautalva a tanulmányom azon részére, ahol arról írtam, hogy többféleképpen kapcsolódhat be egy jogász a civil kezdeményezés munkájába, ezért elmondható, hogy nem mindegyik jogvédő munka igényli a szakvizsgát, pl. egy a policy makingben résztvevő jogász esetében indifferens a szakvizsga letétele vagy le nem tétele. Bourdieu-i mezőelméletből tudjuk azt is, hogy a mezőben folyó harc során az aktorok adukkal rendelkeznek, s azokat ki is játsszák. Ilyen adu lehet – megítélésem szerint – a jogi mező esetében a szakvizsga. S bár vannak jogászi szakmák, ahol nem szükséges a jogi szakvizsga – ilyen pl. a jogvédő, az egyetemi oktató – az azzal rendelkezők hangsúlyozzák, néha túlértékelik annak a jelentőségét.

[21] Bourdieu: *i. m.* 421.

[22] Bourdieu, Pierre: The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field. *The Hastings Law Journal*. Vol. 38./July 1987. 817–818.

[23] Fleck Zoltán: A jogi mező (elméleti előtanulmány a jogászság szociológiájához), In: Pesti Sándor – Szabó Máté (szerk.): „Jöjj el szabadság” Bihari Mihály egyetemi tanár 60. születésnapjára készült ünneplő kötet. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2003. 455.

- c) Egyes mezők elemzése kapcsán ugyancsak fontos a mezőkhöz való tartozáshoz szükséges kompetenciák ellenőrzés alá vonását megnézni. A civil jogvédő jogászok ugyanazon a jogi szocializáción mennek keresztül, mint más jogi szakmát választó társaik. A jogvédők mezőbeli helyét erősíteni – véleményem szerint –, ha a jogászképzésben hangsúlyosabb helyet kapnának a jogklinikai programok, hogy az alkotmányjog a gyakorlatban is úzható.
- d) A jogi mező kapcsán szükséges utalni a politikai mezővel való kapcsolataira. Fleck Zoltán kiemeli, hogy: „A jogászi munka döntő szerepet játszik a racionalizálódásban, a központosításban, a bürokratizálódásban, a jogászok az informalitás, a spontaneitás, a partikularizmus ellenfelei. De ezen túl, a modern jogrendszer megteremtésén belül sajátos történelmi feltételek szabják ki a különböző jogászi szerepeket. Az államok politikai történetüktől függően lehetnek a megszállói és/vagy modernizáló hatalom kiszolgálói, az elnyomás eszközei, a mindenkori hatalom egyszerű szolgálói, vagy a joguralom megteremtői. Tipikusan azonban a lojális ellenzék, a korlátozott kritika konzervatív lázadói és így legitimációteremtők is. Aktivistá reformerek és status quo-őrzők a huszadik században is elit társadalmi háttérrel, ennek megfelelően politikai konzervativizmussal, de a civil jogok iránti érzékenységgel befolyásolják az állam működését. Jogászi segítséggel minden jogrendszer konzervatív abban az értelemben, hogy akadályozza saját lerombolását, a forradalmi jogrendszer önellentmondás.”^[24]

Ezzel szemben a civil jogvédő szervezeteknek az a feladatuk, hogy a jogrendszerben jelenlévő problémákra felhívják a figyelmet, beindítsák a jogrendszer korrigáló mechanizmusait, illetve közvetítsék, ismertessék az azokból levonható következtéseket.^[25] Így szükségképpen ellenzéki pozíciót foglalnak el, kritikai pozícióból vizsgálják és értékelik a jogrendszer működését.

- e) „A mezőn belüli munkamegosztást az aktorok közötti strukturálisan szervezett versengés hozza létre. A tét a jogi szövegek interpretációja. Ez a versengés a korlátozottan rendelkezésre álló felhatalmazott interpretációs helyek birtoklásáért folyik. Az interpretációs küzdelem tétje a szöveg feletti kontroll.”^[26] A jogvédő tevékenység összetettsége okán a jogvédőknek több jogászi szakmával kell megküzdeniük (a mező története leírható az orthodoxa és heterodoxa harcával.) Gondolok itt arra, hogy a stratégiai perlés jelensége, a jogi segítségnyújtás ügyvédi tevékenységnek is felfogható; a jogi reformtevékenység az elméleti jogászság, az igazgatási jogászság esetében értelmezhető.

Elmondható, hogy a jogvédő munka a jogi mező részét képezi. Jelenleg a jogi hivatások (képzésbeli) hierarchiájában nem foglal el előkelő helyet ezen munka. Az elkészített interjúk is utalnak a jogvédő tevékenység társadalmi megítélésére,

[24] Fleck: *i. m.* 454.

[25] Csernus – Földes: *i. m.* 138.

[26] Fleck: *i. m.* 460.

illetve a többi jogász véleményére: „Megmosolyogják, valami kis széplélek outsidereknek, valami kipróbálkozásának tekintik vagy valami radikális állandóan nemet mondók, keckeckedők bandájának.” Természetesen, mint minden mező a jogi mező is folyamatosan – a mezőben folyó harcok, illetve a hatalmi mezőhöz főződő viszonytól függően – változik, maga az erőter is változik. Viszonylag fiatal hivatásról beszélünk, s így nem lehet megjósolni a mező jövőjét.

7. Szeretnék egy további megközelítési lehetőséget ajánlani, miszerint a civil jogvédőket egy sajátos ideológia szerint különböztessük meg a többi jogásztól, hiszen ők a „társadalmi igazságosságért” küzdenem, s ez kihatással van az egész életükre (pervazív jelleg erősebb).

„Jogállamiságba vetett hit vezérli szerintem nagyon sokunkat. Az, hogy vannak szabályok, azok lehet, hogy rosszak, de azoknak megvan a módja, hogy ahogy egyébként működőképes módja, hogy azokat esetleg még lehet jobbra változtatni, vannak rosszul alkalmazott, egyébként nem rossz jogszabályok, ezeket is korrigálni lehet. Továbbá segítséget adni, akik saját maguktól nincsenek abban a helyzetben, hogy ezt fel tudják ismerni, hogy ezt hogyan lehet megtenni. Szerintem valami ilyesmi is van mögötte, amellett, hogy nyilván van egy ilyen emberek sorsa iránti fokozottabb érdeklődés, vagy esetleg a közélet iránti érdeklődés, tehát van egy ilyen magába a jogi működésbe vetett bizalom, remény vagy hit, vagy nem tudom én mi, ami fontos.”

III. ÖSSZEGZŐ GONDOLATOK

A tanulmányomban arra tettem kísérletet, hogy elhelyezzem a civil jogvédelemmel foglalkozó jogászokat a jogász hivatások rendszerében. Elmondható, hogy a civil jogvédelem az elmúlt húsz évben hazánkban is egy önálló hivatássá vált, amely erős pervazív jelleggel bír. Véleményem szerint kvázi jogász hivatásnak tekinthető, hiszen bár jogi diploma nélkül is végezhető a jogvédő munka, alapvetően többségében vannak azok, akik ilyen végzettséggel (is) rendelkeznek, s a 'jogász jogvédőket' már el lehet helyezni a jogi mezőben. Ezen elhelyezés megoldására több szempontot alkalmaztam: Horváth Barna-féle differenciálást, jogági illetve szektor besorolást illetve a bourdieu-i mezőelméletet stb. Mindegyik résznél külön jeleztem, hogy mi mondható el a civil aktivistákról, így most nem megismételve a fent leírtakat, arra szeretnék utalni, hogy együttes szempontok alkalmazásával elérhető, hogy átfogóbb képet kaphassunk a jogi mező ezen kialakulóban lévő alszektoráról.

A tanulmányom további célja az volt, hogy ráirányítsam a figyelmet a civil szféra jogvédelemmel foglalkozó szegmensére, ezen szervezetek tevékenységének a fontosságára, hiszen az egész civil szektor kiemelt szerepet játszik egy jól működő demokrácia kialakításában. A jogvédelemmel foglalkozó civil kezdeményezések igazán sokat tehetnek egy demokratikusabb állami működés kialakításáért, de csak abban az esetben, ha eredményesen és hatékonyan tudják gyakorolni az állam feletti civil kontrollt, ha valóban 'watchdogként' működnek.

